

Уразбаев Қ.М., Жораева С.Б.,* Идрисбаева Р.У.

к.ф.н., доцент, М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

к.п.н. доцент, М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

6M010200 – БОПМ мамандығының магистранты,

М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

ОҚУШЫЛАРДЫҢ БОЙЫНДА РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Автор корреспондент: sandu14021978@mail.ru

Түйін: Жаңа тұрпатты жаңғырудың ең басты шарты- ұлттық кодымызды сақтау екендігін Елбасымыз «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында көрсеткен.

Бүгінгі таңда оқушыға әлемдік ғылым мен прогресс деңгейіне сәйкес білім мен тәрбие беру, оның рухани байлығы мен мәдениеттілігін, ойлай білу мүмкіндігін жетілдіру, сонымен қатар әр адамның кәсіби біліктілігі мен білімділігін, іскерлігін арттыру әділетті қоғамның міндеті болып табылады. Замана сынынан сүрінбей өткен озық ұлттық салт-дәстүрлеріміз, тіліміз бен музыкамыз, әдебиетіміз, жоралғыларымыз, бір сөзбен айтқанда ұлттық рухымыз бойымызда мәңгі қалуы тиіс. Абайдың даналығы, Әуезовтің ғұламалығы, Жамбылдың жырлары мен Құрманғазының күйлері қазақ халқының сан ғасырдан бері ата-бабадан ұрпақтан-ұрпаққа өлмес мирас, өшпес өнеге, өмірлік мұра болып жетуде. Баланы бағып-қағу, өсіру, азамат етіп шығару мәселесі тұрғысынан жинақталған тәрбие жөніндегі іс-тәжірибесі, терең мағынасына үңілсек, ол адамды зерттеу, жан-жақты білу, адамдық болмысын анықтау. Халық педагогикасы халықтың ауыз әдебиетінде ақын-жыраулардың шығармаларында, ұлттық тәрбие дәстүрлерінде, отбасындағы тәрбие, халық ойындары мен шығармаларында тәрбиелік мәнде көрініс тапқан. Осының бәрі баланың дұрыс өсуіне, тәрбиелі адам болуына бағытталған. Халық педагогикасының негізгі мақсаты – ең алдымен нағыз адамды тәрбиелеу болып табылады. Яғни, баланы Отанын, елін, жерін сүйетін, бауырмашыл, жолдастыққа адал, ата-анасын құрметтейтін сыпайы азамат етіп тәрбиелеу.

Кілттік сөздер: халықтық шығармалар, әдет-ғұрып, салт-дәстүр, рухани жаңғыру, ата-баба, ұлттық тәрбие.

Бұл мақалада жас оқушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесінің қалыптасуы талқыланады. Рухани жаңару аясында балаларға арналған шығармашылық жұмыстарды оқыту арқылы білімді ұрпақты тәрбиелеу. Бастауыш мектеп мұғалімі рухани және азаматтық білім беруде маңызды рөл атқарады. Ол білім беру жүйесінің мақсаттарын анықтайды және студенттің рухани құндылықтарды тәрбиелеу іс-әрекетінің нәтижесін қабылдайды.

Танымал шығармалардан мақал-мәтелдер мен айтылғандар ерекше бағаланады. Бұл барлық ойлардың, ұсыныстар мен тұжырымдардың қысқаша мазмұны. Мәселен, «Баланы тәрбиелеу» танымал әңгімесінің жақсы ойластырылған көзқарасы. Бұл өмірлік тәжірибедегі жалғыз дана сөз. Қазіргі білім берудегі ең көп білім беру проблемасы - қазақстандық азаматтың сипатын қалыптастыру, өркениеттік әлемдегі қазақ құбылысының феномені болуы тиіс адамзаттың тәрбиесі. Пәннің түпкі мақсаты - оқушының рухани өсуіне ықпал ету және рухани қасиеттерді дамыту.

Н.Назарбаев өз сөзінде: «Еліміздің ертеңі бүгінгі жас ұрпақтың қолында, болашақты білімді ұрпақ айқындайды, ал жас ұрпақтың тағдыры ұстаз қолында» деп атап көрсетті. Қазіргі таңдағы мақсатымыз жаңа кезеңде жас ұрпақты тәрбиелеудегі өзекті мәселелерді тиімді шешілуін ұйымдастыру[1].

Бүгінгі тәрбие проблемасындағы ең зәру тәрбие-қазақ азаматының мінезін қалыптастыру, өркениет әлеміне қазақ құбылысы болып енуге тиісті адамзатты тәрбиелеу. Тәрбиенің түпкі мақсаты-шәкірттің рухани өсуіне жол ашу, ал рухани өсу

дегеніміз-кісілік қасиетін дамыту, дүниетанымын кеңейту, саналы өмірге араласу сезімдерін қалыптастыру."Ел салтанатымен танылады, ұрпағымен жалғасады" дегендей қазақ даналығы-тәрбие көзі деуге болады. "Бала тәрбиесінің, адам болуының жолдарын даналарымыз, би-шешендеріміз, ақын-жазушыларымыз Ыбырай мен Абайдай, Ғұмар Қараш пен Шәкәрімдей, Мұзафардай ұстаздарымыз жан-жақты көрсеткен. Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасында оқушылардың бойында белсенді азаматтық ұстанымды, әлеуметтік жауапкершілікті, Отансүйгіштік сезімді, жоғары адамгершілік және көшбасшылық қасиеттерді қалыптастыру басты назарға алынған. Рухани-азаматтық тәрбие сәбидің бойында ең алдымен, анасына, өз отбасына, үйіне, туған жеріне деген жылы сезімнен бастау алатын, тұлға өскен сайын біртіндеп ұлт, халық, әлеумет, мемлекет деңгейіне көтеріле беретін бүкіл ғұмырына жалғасып жатады. Мектеп қабырғасынан бастап, рухани адамгершілігі мол азаматты тәрбиелеу жұмысы өз алдына бірқатар міндеттер қойылады:

Мемлекеттік тілді оқыту;

Ұлттық мәдени мұраны игеру;

Қазақстан Республикасы рәміздерін құрметтеу;

Қазақ халқының тарихын терең меңгеру;

Салт-дәстүрлерді қастерлеу, мәдени рәсімдерді орындай білу .

Осы міндеттер жалпы адамзаттың және ұлттық мәдениетті бойына сіңіре білген рухы биік, жігерлі, нағыз отансүйгіш азамат тәрбиелеудің жаңа жүйесін қалыптастыру мақсатына бағытталған [2,3].

Қазақ философиясындағы тәрбие мәселесі сан түрлі ерекшеліктер мен ұлттық құндылықтарға толы ұлы мұра. Қазақ даналарының кез-келген туындысы шешендіктің түбірлі тілдің, даналықтың куәсі екенін әрбір жеткіншек біледі. Тәлім-тәрбие адамзат тарихымен бірге жасап келе жатқан, көне дәстүрге айналып кеткен дүние.

Бүкіл адамзатқа ортақ тәрбие талабы- адамзатты адамгершілікке, қайырымдылыққа баулу. Ал, адам болудың жолдары әр халықтың ұлттық дәстүріне, салтына байланысты. Қазақтың өмір салтында адам болу жолдарына үңілсек: үлкенді сыйлау, кішіге ізет көрсету, ар-намысты, ұятты бетке ұстаумен, өнер- білімге ұмтылумен анықталады.

Оқушылардың рухани дүниесін дамытпай, білім беру қажетсіз дүние. Мұғалімнің зерттеу нысаны-оқушының жеке жан дүниесін қалыптастыра отырып, рухани-азаматтыққа тәрбиелегенде ғана олардың өздігінен жетілуіне мүмкіндік жасалады.

Рухани-азаматтық тәрбиесінде ең маңызды рөлді бастауыш сынып мұғалімі алады. Ол тәрбие жүйесінің мақсаттарын анықтап, оқушы бойында рухани құндылықтарды тәрбиелеуде атқаратын іс-әрекеттерінің нәтижесін болжайды.

Халықтық шығармалар ішінде балаларға арнайы айтылған мақал мен мәтелдердің алатын орны да өз алдына ерекше. Бұл барлық айтылған ойдың, насихаттың жиынтығы, қорытындысы ретінде беріледі. Мысалы, «Ата – балаға сыншы» деген халық мақалы мейлінше дұрыс айтылған пікір. Бұл өмір тәжірибесінен алынған бірден бір даналық сөз.

Бала өсіруде, тәрбиелеуде халық өзінде бар барлық асыл сөз, даналық ойларын балаларға, жеткіншектеріне арнайды. Өз өмірінің ғасырлық тәжірибесінен алынған асыл ойларын мақал, мәтел етіп, үлгі-өнеге ретінде өмірінің жалғасы болатын баласына, немересіне қалдырып отырған. «Бала –бауыр еті, көздің нұры» деп босқа айтпаған. Кім болса да өз баласын білімді, өнегелі халық азаматы болып өссін дегенді арман етеді. Сол арманын іске асыру үшін қолда бар барлық мүмкіншілігін бала болашағының игілігінен аямайды. «Оқу – білім азығы, білім – ырыс қазығы» деп өз болашағының ырысты болуы да сол білімділіктен туатынын айтады.

Бастауыш сынып оқушыларына тәрбиелік мәні бар шығармаларды оқу арқылы тәрбиелеуге болады.

Мәтін оқушыларға оқытылса, бастан-аяқ бір оқушы ғана оқымайды. Мәтінді бөліп-бөліп бір бөлімін біреуі, екінші бөлімін екіншісі сөйтіп жалғастыра, кезекпен бірнеше бала оқиды. Бірақ мәтін қалай болса солай, кез келген жерден тоқталмай, әр бөлім белгілі бір аяқталған ойды білдіретін үзінді болғаны жөн.

Оқу барысында түсініксіз сөз кездесе қалса, бала оқып тұрғанда, мұғалім ол сөздің синонимін айта қояды, бірақ баланың оқуын тоқтатып қойып, сөзді түсіндіруге болмайды. Сөйтіп, мәтін аяғына дейін оқылады.

Көлемді шығарманы оқытудың екінші жолы – бөлімге бөліп оқу. Әр бөлімді оқып біткеннен кейін, бірнеше сұрақ арқылы оның мазмұны айтқызылады. Келесі сабаққа шығарманың екі-үш бөлімін (көлеміне қарай) оқып келу тапсырылады. Бұл әдістің екеуі де пайдалы: бірінде оқушы оқиғаны аяғына дейін білуге асығып, шапшаң оқуға төселетін болса, екіншісінде көркем шығарманы асықпай, онда әңгімеленіп отырған оқиғаны жан-жақты мән бере ойланып, түсініп оқуға жаттығады [2,35].

Оқылған шығарманың көлемі қандай болмасын, оны оқушылардың қаншалықты меңгергенін байқау үшін мұғалім қорытынды әңгіме жүргізеді. Бұл жұмыс та түрлі жолдармен ұйымдастырылады.

Әңгімені ұйымдастыру. Шығарма мазмұнынан түсінгенді айтып беру, әдетте қорытынды әңгіме деп саналады. Мұнда оқушылар көбіне мұғалімнің қойған сұрақтары бойынша әңгімелейді. Әңгіме қызу жүріп, оған оқушыларды түгел қатыстыру үшін оқылған шығарманың мазмұны бойынша оқушыларды бір-біріне сұрақ қоюға үйретуге болады. Шығарманың мазмұнын ашу талқылау мақсатында қойылатын сұрақтардың оқылған материалды терең меңгеруге жәрдемі тиеді.

Оқулықтағы материалдардың көпшілігіне қорытынды сұрақтар берілген. Мұғалім қорытынды әңгімені әр мәтіннің аяғында берілген сұрақтар арқылы өткізуіне болады. Шығарманың мазмұнын қорыту барысында ондағы кейіпкерлерге қарапайым түрде мінездеме беру, көркем сөздер мен сөз тіркестерін талдау, көркемдік қасиетін таныту, сол әңгімеге салынған суреттерді қарау секілді жұмыстар жүргізіледі.

Көркем шығарманы оқудан бұрын алдын ала дайындық жұмысы жүргізіледі. Ол дайындық оқылайын деп отырған шығарманың мазмұны мен көлеміне байланысты болмақ. Шығарма әуелі тұтас оқылғаны тиімді: өйткені бөлініп оқылса, балалар оның мазмұнын толық ұғына алмайды. Шығарманың мазмұнын бір рет оқығанда-ақ тыңдаушылардың көкейіне қондырып, санасына жеткізу үшін, ол нақышына келтіре, шабытпен оқилуға тиіс. Бала психологиясының нәзік сырларын жете білген атақты кеңес педагогы А. С. Макаренко баланың, жан жүйесіне әсер етуде дауыс ырғағының ерекше маңызы бар екенін көрсеткен болатын. Ұлы педагог: «...Егерде менімен жұрт тек қана бір қалыпты дауыспен сөйлесетін болса, мен бір жылдан кейін дарға асылып елер едім»,– деп, дауыс ырғағына өзінің қаншалықты мән беретінін білдіре келе: «...қайткенде де сіздің сөзіңізден еркіңізді, сіздің мәдениетіңізді, сіздің жеке ерекшелігіңізді сезіне алатындай болсын»,– деп көрсетеді[3].

Бастауыш мектеп жасындағы балаларға нақышына келтіре сөйлеген сөздің керемет әсер ететіні, олардың есту сезімін дамытып, санасын оятатыны, шығарманың психикалық мәнін түсінуге мүмкіндік беретіні жөнінде әдістемелік әдебиеттерде басым айтылады. Дауыс ырғағы дұрыс сақталып оқылған мәтіннің оқушыларға қонымды әсер ететінін айта келіп, К. Д. Ушинский: «...Мүмкін егерде біз: бізде анық дауыстап, ырғағына келтіріп, әсерлі етіп оқи алатын төменгі кластың мұғалімін табу өте қиындыққа түседі десек, кейбіреулерге ерсі болып көрінер еді, бірақ зейінінің қабілеті әлі жетілмеген балаларға мұндай мұғалім ерекше қажет»,– дейді. Сонымен, мұғалім шығарманы оқуға дайындалу барысында жүргізген әңгімеде, шығарманы оқуда немесе мазмұнын қысқаша айтып беру жұмыстарында болсын, дауыс ырғағына қатты көңіл бөліп, сөздерді анық дұрыс айту мәнеріне өзі жақсы жаттыққан болуға тиіс. Бұл айтылғаннан шығатын қорытынды – мұғалім шығарманы әуелі өзі оқып көрсеткені дұрыс; кейде оқу техникасын меңгерген, мәнерлеп, жақсы оқитын балаларға да оқытуға

болады. Бірақ әсіресе ұйқасы қиын немесе жолдары ұзақ, бала демі жетіңкіремейтін өлеңдер, көркем фразалар мен сөз өрнектері арқылы бейнелене суреттелген көріністер кездесетін шығармаларды мұғалімнің өзі оқығаны жөн [3,5].

Егер мәтін оқушыларға оқытылса, бастан-аяқ бір оқушы ғана оқымайды. Мәтінді бөліп-бөліп бір бөлімін біреуі, екінші бөлімін екіншісі сөйтіп жалғастыра, кезекпен бірнеше бала оқиды. Бірақ мәтін қалай болса солай, кез келген жерден тоқталмай, әр бөлім белгілі бір аяқталған ойды білдіретін үзінді болғаны жөн.

Оқу барысында түсініксіз сөз кездесе қалса, бала оқып тұрғанда, мұғалім ол сөздің синонимін (мысалы, лашық – үй) айта қояды, бірақ баланың оқуын тоқтатып қойып, сөзді түсіндіруге болмайды. Сөйтіп, текст аяғына дейін оқылады. Көлемді шығарманы оқытудың екінші жолы – бөлімге бөліп оқу. Әр бөлімді оқып біткеннен кейін, бірнеше сұрақ арқылы оның мазмұны айтқызылады. Келесі сабаққа шығарманың екі-үш бөлімін (көлеміне қарай) оқып келу тапсырылады. Бұл әдістің екеуі де пайдалы: бірінде оқушы оқығаны аяғына дейін білуге асығып, шапшаң оқуға төселетін болса, екіншісінде көркем шығарманы асықпай, онда әңгімеленіп отырған оқығаны жан-жақты мән бере ойланып, түсініп оқуға жаттығады.

Оқылған шығарманың көлемі қандай болмасын, оны оқушылардың қаншалықты меңгергенін байқау үшін мұғалім қорытынды әңгіме жүргізеді. Бұл жұмыс та түрлі жолдармен ұйымдастырылады.

Әңгімені ұйымдастыру. Шығарма мазмұнынан түсінгенді айтып беру, әдетте қорытынды әңгіме деп саналады. Мұнда оқушылар көбіне мұғалімнің қойған сұрақтары бойынша әңгімелейді. Әңгіме қызу жүріп, оған оқушыларды түгел қатыстыру үшін оқылған шығарманың мазмұны бойынша оқушыларды бір-біріне сұрақ қоюға үйретуге болады. Шығарманың мазмұнын ашу талқылау мақсатында қойылатын сұрақтардың оқылған материалды терең меңгеруге жәрдемі тиеді.

Рухани-азаматтық тәрбие сәбидің бойында ең алдымен, анасына, өз отбасына, үйіне, туған жеріне деген жылы сезімнен бастау алатын, тұлға өскен сайын біртіндеп ұлт, халық, әлеумет, мемлекет деңгейіне көтеріле беретін бүкіл ғұмырына жалғасып жатады. Мектеп қабырғасынан бастап, рухани адамгершілігі мол азаматты тәрбиелеу жұмысы өз алдына бірқатар міндеттер қойылады:

Мемлекеттік тілді оқыту;

Ұлттық мәдени мұраны игеру;

Қазақстан Республикасы рәміздерін құрметтеу;

Қазақ халқының тарихын терең меңгеру;

Салт-дәстүрлерді қастерлеу, мәдени рәсімдерді орындай білу .

Осы міндеттер жалпы адамзаттың және ұлттық мәдениетті бойына сіңіре білген рухы биік, жігерлі, нағыз отансүйгіш азамат тәрбиелеудің жаңа жүйесін қалыптастыру мақсатына бағытталған[4].

Қорыта келгенде, бастауыш сынып оқушыларының рухани-азаматтық қасиеттерін қалыптастыру арқылы толыққанды жетілген адамзат тәрбиелеуге болады. Рухани қасиет пен білім беруде адам дамуының рухани үйлесімділігін түйсінуді қамтамасыз етеді. Елбасы өз сөзінде: «Еліміздің ертеңі бүгінгі жас ұрпақтың қолында, болашақты білімді ұрпақ айқындайды, ал жас ұрпақтың тағдыры ұстаз қолында» деп атап көрсеткендей, бастауыш сынып оқушыларының рухани-азаматтық қасиеттерін қалыптастыру арқылы толыққанды жетілген адамзат тәрбиелеуге болады. Сондықтан келер ұрпақты тәрбиелеу мен білім беру өзегі ұлттық құндылықтар негізінде рухани-адамгершілік өсиетін қалыптастыруда жатыр деп түсінемін. Жас ұрпақты рухани-азаматтыққа тәрбиелеу қай елдің, қай кезеңнің болмасын маңызды мәселесі болып келгеніне көз жеткізуге болады. Ендеше, оқушыларға халқымыздың рухани байлығын, мәдениетін, дәстүрін, терең таныстырып, ойшылдарымыздың ой-пікірлерін оқу-тәрбие ісінің тірегіне айналдыру, яғни, рухани-азаматтық тәрбиенің жаңарған жүйесін жасау-бүгінгі күннің өзекті мәселесі.

Әдебиеттер

1. Қазіргі білім беру жүйесінің мақсаты-Уикипедия — ашық энциклопедиясынан алынған мәлімет
2. Күнпейіс Ж. Оқушыларды шығармашылыққа қалыптастыру. Бастауыш мектеп, №2, 2006.-7-9бб.
3. 2. Серімбетова С. Оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту. Бастауыш мектеп. №7, 2003.-9-11 бб.
4. Мирсеитова С. Оқыту ізденіс ретінде, ізденіс оқыту ретінде.

Аннотация: В этой статье рассматривается формирование духовно-нравственного воспитания младших учеников. Воспитание образованного поколения через обучение детей художественных произведений в рамках духовного возрождения.

Учитель начальных классов получает важнейшую роль в духовном и гражданском воспитании. Он определяет цели образовательной системы и предполагает результат действий студента по воспитанию духовных ценностей.

Среди народных сочинений особенно ценятся пословицы и поговорки. Это краткое изложение всех мыслей, предложений и выводов. Например, хорошо продуманная точка зрения популярной пословицы «Воспитание ребенка». Это единственное мудрое слово из жизненного опыта. Наиболее воспитательной проблемой в современном образовании является формирование характера казахского гражданина, воспитание человечества, что должно стать феноменом казахского явления в цивилизационном мире. Конечная цель дисциплины - способствовать духовному росту ученика и развивать духовные качества.

Abstract:This article discusses the formation of spiritual and moral education of younger students. Education of the educated generation through the education of children of artistic productions within the framework of spiritual revival.

Primary school teacher gets an important role in the spiritual and civic education. It defines the goals of the educational system and assumes the result of the student's actions in fostering spiritual values. Among popular works, proverbs and sayings are especially appreciated. This is a summary of all thoughts, suggestions and conclusions. For example, a well-thought out point of view of the popular adage "Raising a child". This is the only wise word from life experience.

The most educational problem in modern education is the formation of the character of a Kazakh citizen, the upbringing of humanity, which should be a phenomenon of the Kazakh phenomenon in the civilizational world. The ultimate goal of the discipline is to promote the spiritual growth of the student and develop spiritual qualities.